

*Редька А. М.,
доктор філософії,
викладач*

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

ОБ'ЄКТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНОСЕМАНТИЗМУ: МОРФОЛОГІЧНИЙ СТАТУС СЛОВА

Анотація. Статтю присвячено об'єктивному дослідженню фоносемантизму публіцистичних текстів німецькомовних політиків шляхом аналізу частоти вживання фонестемної лексики з приналежністю до морфологічного підкласу. Практика наукового пошуку свідчить, що фонестеми здатні бути тим компонентом лексичної одиниці, який, володіючи певним експресивним зарядом, формує відповідну стилістичну маркованість тексту. Нагромадження у тексті лексики з мажорною (позитивною) або мінорною (негативною) фонестемною лексикою сприяє продукуванню у слухача певної світоглядної ідеї. Численні дослідження демонструють, що найбільш частотними в різних мовах та стилях мови виступають іменники, але що стосується фонетичної вмотивованості, то фонестемна лексика німецької мови насамперед пов'язана із дієсловом та прикметником, а вже потім із іменником.

Матеріалом для дослідження обрано промови політиків Німеччини (Ангели Меркель і Йоахіма Гаука) та Австрії (Александра ван дер Беллена і Гайнца Фішера). Для дослідження здійснено вибірку промов політичних діячів на різноманітну тематику з таких основних тем: «війна», «економіка», «культура», «політика». Як для всіх промов загалом, так і для кожної тематичної групи було підраховано загальну кількість слововжитку та визначено фонестемну лексику. У цій фонестемній лексиці було підраховано частоту вживання іменника, прикметника та дієслова, оскільки ці три частини мови є найбільш фонетично вмотивованими. Фонестемну лексику, яка належить до інших частин мови, було підраховано та об'єднано в одну групу «Інші частини мови». Беручи до уваги отримані результати, у подальших дослідженнях промов німецькомовних політиків запропоновано використовувати підхід «основного (представленого іменником) та підсилюючого (представленого прикметником та дієсловом) носія емоційно-конотативного забарвлення».

Ключові слова: фоносемантика, фоносемантизм, фонестема, фонестемна лексика, морфологія, частина мови.

Постановка наукової проблеми та її значення. Пройшовши довгий шлях від Античності і аж до визнання її окремою галуззю лінгвістики у 20 столітті, фоносемантика залишається тією наукою, яка найактивніше займається дослідженням звукообразальної системи мови. Предметом вивчення фоносемантики є зв'язок між звуком і значенням лексичної одиниці, а найголовнішим завданням є встановлення асоціативно-символічних значень звуків конкретної мови. Вивчення відповідності між звуковою і змістовною сторонами тексту також є одним із головних напрямків фоносемантичних досліджень.

В основі фоносемантики лежить фоносемантизм (звуко-символізм), тобто закономірний, не довільний, фонетично вмо-

тивований зв'язок між фонемами слова та незвуковою ознакою денотата, що лежить в основі номінації. Фонетичний рівень мови здавна був об'єктом лінгвістичних досліджень, а численні експерименти засвідчили, що фоносемантична характеристика звуків поширюється також і на рівень тексту: його наповнення звуками певних показників впливає на прийняття цілого повідомлення [1, с. 137]. Однак мовознавча наука не завжди підходила до звуко-символізму на належному та серйозному рівні. Багато питань і проблем до цих пір залишаються без відповіді. Проте результати фоносемантичних досліджень можуть бути застосовані у найрізноманітніших сферах людської життєдіяльності. Володіючи знанням про те, яке смислове значення несе певна фонема чи фонестема, та як воно сприймається на підсвідомому рівні, можна пропрацювати назви, імена, вислови, вірші та промови, закладаючи у них бажаний для нас зміст та емоційний вплив. Тому фоносемантика та її дослідження є важливим і перспективним напрямом.

Аналіз досліджень цієї проблеми. На даний момент проведено сотні експериментальних досліджень з фоносемантики. Здійснені психометричні вимірювання символічної значимості звуків багатьох мов. Це вагомий доказ того, що звуки конкретної мови несуть певну смислову інформативність. Проблема взаємозв'язку «звук-зміст» та асоціативно-символічного значення початкових фонемних сполучень – фонестем, привертала увагу багатьох вітчизняних (В. І. Кушнерик, В. В. Левицький, Н. Л. Львова, О. В. Найдеш та ін.) та зарубіжних (Л. Блумфілд, З. Ертель, Х. Марчанд, В. Мюс, С. Ульман, Б. Уорф, Е. Фенц, Дж. Фьорс, З. Харріс, Ф. Хаусхолдер, Е. Юнгер, та ін.) дослідників [2].

Загалом, ідея про те, що майже всі початкові приголосні звукосполучення на початку кореня в словах певної мови пов'язані з певним значенням чи певним колом значень не викликає серйозної критики, а отримує розвиток в розширенні кола питань, які обговорюються. До них відносяться проблеми інтерпретації значення фонестем, семантичного статусу початкових і кінцевих звукосполучень, їхнє походження та еволюція. Переважно ці проблеми отримують розробку з позицій об'єктивного звуко-символізму, який вивчається на основі аналізу словникових значень одиниць із загальними формальними показниками та пошуку певних семантичних інваріантів.

Проведений аналіз досліджень фоносемантизму на рівні тексту свідчить, що найбільшу увагу науковці приділяли поетичним творам та художнім текстам [3, с. 42]. Недостатнім є вивчення фоносемантизму у текстах інших стилів. Саме тому вважається доцільним вивчення фоносемантичних особливостей публіцистичних текстів, оскільки ця сфера є мало дослідженою.

Мета і завдання статті. Мета нашого дослідження полягає у доведенні існування символічного зв'язку фонестем з певними значеннями. Головним завданням є об'єктивне дослідження фоносемантизму публіцистичних текстів німецькомовних політиків шляхом аналізу частоти вживання фонестемної лексики з приналежністю до морфологічного підкласу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як відомо, вчення про взаємозв'язок між звуком та його значенням, символіку звуків мови та методи їх дослідження є надзвичайно складним, іноді суперечливим, проте ствердним, тому що знаходить статистичне обґрунтування.

Залежність між фонетичною вмотивованістю, яка ґрунтується на тому, що звукова структура найменування певною мірою відповідає структурі позначуваного об'єкта, та приналежністю слова до певного морфологічного підкласу привертала увагу багатьох вчених та вивчалася протягом багатьох років. Численні дослідження демонструють, що найбільш частотними в різних мовах та стилях мови виступають іменники, але що стосується фонетичної вмотивованості, то дієслова і прикметники переважають іменник за кількісними показниками [4, с. 160].

Для дослідження фонестемної лексики у публіцистичних текстах, а саме у промовах політиків Австрії (Александр ван дер Беллен і Гайнц Фішер) та Німеччини (Ангела Меркель і Йоахім Гаук), щодо її приналежності до певного морфологічного підкласу, було проаналізовано 120 промов із загальною кількістю слововживань 203 652 слова. У них було виявлено загалом 11 888 одиниць фонестемної лексики (далі о.ф.л.). Виписана фонестемна лексика згрупована за темами промов політиків. У цій фонестемній лексиці було підраховано частоту вживання іменника, прикметника та дієслова, оскільки ці три частини мови є найбільш фонетично вмотивованими. Фонестемну лексику, яка належить до інших частин мови, було підраховано та об'єднано в одну групу «Інші частини мови». У таблиці 1 подано отримані дані, з їхнім розподілом відповідно до промов політиків.

Проаналізувавши дані, отримані на основі кількісного підрахунку, можемо спостерігати, що найбільшу частоту вживання у промовах політиків має фонестемна лексика, яка належить до морфологічного підкласу іменника. У всіх проаналізованих промовах було виявлено 5 507 іменникових о.ф.л. Частота вживання іменника практично у два рази більша за частоту вживання дієслова та прикметника, що можемо спостерігати у промовах всіх чотирьох політиків. Всього у фонестемній лексиці було виявлено 2 566 дієслів та 2 448 прикметників. Різниця у частоті їхнього вживання не є суттєвою, і в залежності від політика, вони почергово знаходяться на другій або третій позиції за кількісним підрахунком. Також було встановлено

1 367 одиниць інших частин мови, які належать до фонестемної лексики.

Як показують наші підрахунки, у промовах німецькомовних політиків найбільшу частоту вживання має фонестемна лексика із приналежністю до морфологічного підкласу іменника. Тому логічним видається припущення, що головним носієм емоційного забарвлення у текстах цього типу будуть саме іменники. Це узгоджується з твердженням, що іменники володіють найбільш ємким мовним змістом. Також пам'ятаємо про широке розповсюдження субстантивациї в німецькій мові і можливість передати будь-який зміст у вигляді іменника.

Проте ми не можемо акцентувати увагу лише на іменнику як головному носію емоційного забарвлення у промовах. Іменники мають найбільшу частоту вживання в усіх стилях літературної мови, а приналежність слова до певного морфологічного підкласу не є релевантною ознакою, що вивчає ступінь фонетичної вмотивованості слова. Тому звернемо увагу на частоту вживання фонестемної лексики із приналежністю до морфологічного підкласу дієслова та прикметника, які мають більшу фонетичну вмотивованість.

Із загальної кількості виявлених у фонестемній лексиці дієслів та прикметників важко зробити висновки про перевагу однієї частини мови над іншою та її роль у текстах цього типу, оскільки частота їхнього вживання суттєво не відрізняється. Проте, якщо розглянути кількісні підрахунки частин мови із врахуванням і розподілом тематики промов, то ми побачимо, що в залежності від тематики, частота вживання дієслова буде більшою, ніж частота прикметника, і навпаки. В промовах однієї тематики ця різниця буде також не суттєвою, а в промовах іншої – досить помітною. Наприклад, частота вживання дієслів та прикметників у промовах Йоахіма Гаука на тему «війна» становить 31 та 27 одиниць відповідно, у промовах на тему «міжнародні відносини» – 52 та 32, а у промовах теми «економіка» – 243 та 160. Зважаючи на різний ступінь фонетичної вмотивованості дієслова та прикметника, це свідчитиме також про різні міру емоційно-конотативного забарвлення у промові та його впливу на слухача, а також про особливості використання політиками певних частин мови у цьому процесі.

Беручи до уваги результати наших кількісних підрахунків та спостережень, а також твердження про те, що фонестемна лексика німецької мови насамперед пов'язана з дієсловом, тоді із прикметником, і вже потім із іменником, у наших подальших дослідженнях промов німецькомовних політиків ми використовуватимемо підхід «основного та доповнюючого (підсилюючого) носія емоційного-конотативного забарвлення». Це означає, що носієм основного емоційного забарвлення ми розглядатимемо фонестемну лексику, представлену іменником, оскільки це зумовлено субстантивованим характером німецької мови, а також значною кількісною перевагою у частоті вжи-

Таблиця 1

Частота вживання частин мови у дослідженій фонестемній лексиці промов політиків

Промови політика	Кількість підрахованих іменників	Кількість підрахованих дієслів	Кількість підрахованих прикметників	Кількість підрахованих інших частин мови	Всього у промовах
Ангела Меркель	1442	546	652	316	2956
Йоахім Гаук	1385	719	575	313	2992
Гайнц Фішер	1335	694	607	325	2961
Александр ван дер Беллен	1345	607	614	413	2979
Всього у промовах	5507	2566	2448	1367	11888

вання. Проте значну увагу звертатиметься на вживання фонестемної лексики, представлені дієсловами та прикметниками, як на носіїв, що доповнюють та підсилюють емоційно-конотативне забарвлення через їхню більшу фонетичну вмотивованість. Разом, основні та доповнючі носії даватимуть повнішу картину про характер експресивності промови в цілому. Припускаємо, що такий підхід, дозволить встановити певні особливості функціонування фонестемної лексики у досліджених промовах політиків.

Проаналізувавши промови Ангели Меркель щодо частоти вживання фонестемної лексики з приналежністю до частин мови і з підходом «основного та доповнючого (підсилюючого) носія емоційно-конотативного забарвлення», виявлено, що іменникові о.ф.л. є основними носіями емоційного забарвлення. За частотою вживання іменник переважає дієслово і прикметник у два, три, а іноді і більше разів. Щодо носіїв доповнючого емоційно-конотативного забарвлення, то у промовах теми «війна» спостерігається кількісна перевага прикметників над дієсловами (40 і 22). Такий самий висновок можна зробити і для промов теми «політика» (227 і 151). Загалом, прикметникові о.ф.л. переважають над дієсловом у всіх промовах, крім промов теми «медицина», у яких для емоційно-конотативного впливу більше використовувались дієслова. Тому можемо зробити висновок, що у промовах Ангели Меркель основний експресивний заряд несуть іменникові о.ф.л., для його доповнення та підсилення більша перевага надається прикметниковим о.ф.л., а вже потім ідуть дієслівні о.ф.л.

Щодо частоти вживання фонестемної лексики певних частин мови у промовах Йоахіма Гаука, спостерігаємо, що о.ф.л., представлені іменником, є основними носіями емоційного забарвлення, оскільки значно переважають дієслово та прикметник за кількісними показниками. Проте прикметник та дієслово є доповнючими носіями, які підсилюють основну експресію. Виявлено, що перевага у цьому процесі в промовах Йоахіма Гаука надається дієслівним о.ф.л., які кількісно домінують над прикметниками. Взавши це до уваги, робимо висновок, що у промовах колишнього президента Німеччини основним інструментом експресивності виступає іменник, функція якого підсилюється насамперед забарвленням дієслівних о.ф.л., а вже потім прикметникових, що є характерною особливістю промов Йоахіма Гаука.

Промови Гайнца Фішера було також проаналізовано щодо частоти вживання о.ф.л. за морфологічними підкласами. Зважаючи на субстантивованій характер німецької мови, очікувано спостерігаємо, що іменник є основним носієм експресивності. Для його підсилення, у промовах пана Фішера використовуються як дієслово, так і прикметник, в залежності від тематики промов. Так, у тематичних групах «економіка», «політика», «міжнародні відносини» перевага надається дієслову, а у групі «культура» – прикметнику. У промовах теми «війна» можемо спостерігати практично однакові кількісні показники (38–39), що свідчить про рівноцінний характер використання прикметників і дієслів для підсилення емоційного забарвлення. Тому сказане вище дозволяє зробити висновок, що іменникові о.ф.л. є головними носіями емоційного заряду, проте в залежності від тематики промови, для доповнення експресивності дієслівні та прикметникові о.ф.л. використовуватимуться в однаковій мірі.

Проаналізувавши промови президента Австрії щодо о.ф.л. за морфологічними підкласами, виявляємо, що за основне

емоційне забарвлення відповідає іменник. Додаткову експресивність у промовах теми «війна», «культура» і «захист навколишнього середовища» здійснюють прикметникові о.ф.л., а у промовах теми «політика», «економіка» – дієслівні. Тому робимо висновок, що перевагу у підсиленні емоційно-конотативного забарвлення дієслову та прикметнику надається в залежності від тематики промов.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином здійснено об'єктивне дослідження фоносемантизму публіцистичних текстів німецькомовних політиків шляхом аналізу частоти вживання фонестемної лексики з приналежністю до морфологічного підкласу. Проведене дослідження продемонструвало, що у промовах політиків Австрії та Німеччини іменник має найбільшу частоту вживання. Проте варто звертати увагу також на дієслова та прикметники через їхню більшу фонетичну вмотивованість, частота вживання яких у промовах певної тематики може відрізнятись. Тому при дослідженні фоносемантичних особливостей промов іменник розглядався як основний носій емоційно-конотативного забарвлення, а дієслово та прикметник – як доповнючі носії до основного. Отримані дані ще раз підкреслюють багатогранне явище звукосимволізму та є однією із частин об'єктивного дослідження фоносемантизму. Перспективою даного дослідження є те, що отримані дані будуть використані для нашого подальшого дослідження фоносемантичних особливостей публіцистичних текстів німецької мови.

Література:

1. Павлик Н. В. Звукова організація тексту як спосіб емоційного впливу в художньому дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2022. № 53. Том 1. С. 136–139.
2. Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах. Чернівці: Рута, 2004. 370 с.
3. Найдеш О. В. Фоностилестичні особливості фонестемної лексики німецької мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 2 (47). С. 42–45.
4. Найдеш О. В. Розподіл фонестемної лексики за морфологічними підкласами. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці. Рута, 2008. Вип. 407: Германська філологія. С. 154–161.

Redkva A. An objective study of phonosemanticism: morphological status of the word

Summary. The article is devoted to an objective study of phonosemanticism of journalistic texts of German-speaking politicians by analyzing the frequency of use of phonesthemic vocabulary belonging to a morphological subclass. The practice of scientific research shows that phonesthemes are able to be that component of a lexical unit that, possessing a certain expressive charge, forms the appropriate stylistic marking of the text. Accumulation of vocabulary with major (positive) or minor (negative) phonesthemic vocabulary in the text contributes to the formation of a certain worldview in the listener. Numerous studies show that nouns are the most frequent in different languages and styles of speech, but as far as phonetic motivation is concerned, the phonesthemic vocabulary of the German language is first of all related to the verb and adjective, and only then to the noun.

The material for the study was the speeches of the politicians of Germany (Angela Merkel and Joachim Gauck) and Austria (Alexander van der Bellen and Heinz Fischer). For the study,

a selection of speeches by political figures on various topics was made from the following main topics: "war", "economy", "culture", "politics". Both for all speeches in general and for each thematic group, the total amount of vocabulary was counted and the phonesthemic vocabulary was determined. In this phonesthemic vocabulary, the frequency of use of noun, adjective and verb was calculated, since these three parts of speech are the most phonetically motivated. Phonesthemic vocabulary belonging to other parts of speech was counted

and combined into one group "Other parts of speech". Taking into account the obtained results, in further studies of the speeches of German-speaking politicians, it is proposed to use the approach of "the main (represented by a noun) and reinforcing (represented by an adjective and a verb) carrier of emotional-connotative coloring".

Key words: phono semantics, phono semanticism, phonestheme, phonesthemic vocabulary, morphology, part of speech.